

NOLLSTÄLLD KULTURDEBATT

Av fil. dr. HANS RUDBERG

Vilka nya idéer kommer i stället för den vänsterradikalism, som nu går mot sin upplösning, frågar i denna artikel bruksdisponenten, fil. dr Hans Rudberg i anslutning till Hans Jörgen Lembourns artikel om de vänsterorienterades dilemma i Sv. T. 7/65. Mot gammalkonservatismens och vänsterradikalismens antiintellektualism, »allt detta välorganiserade oförnuft», ställer författaren »tron på förnuftet och en fast föresats att även i handling tillämpa dess påkostade etik».

Kulturdebatten i vårt land är känd för vitalitet. Många följer den uppmärksamt. Den ger stundom perspektiv och viss vägledning till ett rikare personlighetsliv. Den förmedlar ett vittnesbörd om styrkan av de skiftande och ofta kämpande värderingar, som formar vår kultur. Djupt oroande är därför att denna debatt för närvarande präglas av växande förvirring. Vår materiella civilisation behöver den medvetna högre syftning, som en-

dast de mångskiftande yttringarna av en levande kultur kan förmedla. Försvagas dessa kan allt te sig meningslöst. Varje framtidstro är en tro på människans förmåga att forma sig själv och sitt samhälle till något gott. Kulturdebatten borde ge oss en vision av en sådan framtids möjligheter men räcker oss nu endast en spegel, som visar en vanställd verklighet.

Vi tycks för närvarande leva i en mellanakt. Detta århundrades s. k. radikala idéer har besegrat en mängd äldre föreställningar. Men nu kommer de själva till korta med tidens stora problem. Vi väntar därför på nya förlösande tankar burna av starka personliga engagemang. En ärlighet krävs stor nog att våga bryta även med de moderna dogmer, som ej ens anar sin egen ofördragsamhet och t. o. m. använder vänsterradikalism och avantgardism som bekväm skyddande förklädning. En radikalism, som ej längre är värd namnet, är nu i full färd med att underminera sina egna positioner.

Detta beskrivs i en artikel av författaren och folketingsmannen Hans Jörgen Lembourn i nr 7 av denna tidskrift. Han har en skarp-

sinnig och roande uppgörelse med vänsterintellektuella och kulturradikaler. Dessa har hemfört en överväldigande seger i sin hundraåriga kamp mot något som var en gång. Lembourn hävdar att de hamnat i ett dilemma, som han drastiskt och utförligt beskriver. De vänsterintellektuella hatar den tid de lever i och yttringarna av den kultur, som de själva på ett avgörande sätt varit med om att bereda väg för och forma. En del gör undanflykter och talar om en sammansvärjning mellan underhållningsindustrin eller »medvetandeindustrin» (Erzenberger) och hemliga konservativa strömningar. Andra vänder sig fulla av avsmak bort från det rationella tänkandet. En del konstnärer skapar en absurdistisk konst i ord, toner och bilder, som stegvis förlorat all levande kontakt med nutiden och dess människor. Andra åter söker beslutsamt och desperat att driva den politiska utvecklingen ännu längre åt »vänster». Men om de därvid ej vågar steget över till kommunismen hamnar de i en ohållbar och ännu mer förvirrad situation. Förödande exakt konstaterar Lembourn att Gaullismen, som med rätta väcker de vänsterorienterades kritik, just representerar ett politiskt förhållnings-sätt, som de själva är i full färd med att driva ut i. Partipolitiskt taktiskt kompliceras deras situation ytterligare av det faktum att den nordiska socialdemokratin icke utan framgång har försökt att

undslippa socialismen. I stället påstår den sig öppet föra en bättre liberal politik än vad liberala eller liberal-konservativa partier själva skulle kunna. De praktiska socialdemokratiska politikerna strävar sålunda mot centrum, men teoretikerna drar otåligen åt vänster. Denna motsättning är sannolikt oförenlig med fortsatt innehav av den politiska makten.

Var finns de nya idéerna?

Så långt H. J. Lembourn. Den andliga situation han skildrar ger upphov till många frågor. Var finns de idéer, som kan överta ansvaret för utformningen av vår ovissa framtid? Bereder de sig redan i stillhet för detta värv? Låt oss inte falla för frestelsen att tro att kulturradikalismens sammanbrott betyder något i stil med återkomsten av en »kulturkonservatism». Konservatism fattad i god mening kommer visserligen alltid att representera ett värdefullt inslag i olika slag av idédebatter, politiska och andra. Den säger något om de hårda prov, som nya idéer måste genomgå för att bevisa sin livskraft. Men den skapar inte själv nya idéer. Kultur i ordets bästa mening är något självständigt, som varken mår väl av suffixet radikalism eller konservatism. Den enkelriktade orienteringen vänster—höger ger inte längre någon rättvisa åt den problematik vi konfronteras med. Något djupt tragiskt är den västerländska andens oförmåga leda de

enorma krafter, som de vetenskapliga och tekniska revolutionerna har frigjort. Det gäller ändå till sist att göra det möjligt för vår jord att härbärgera en lyckligare och tryggare mänsklighet.

Vi undkommer inte vårt öde, vars utmaning är klar och tydlig: visa att vetenskap och teknik i förening med frihet under ansvar och en klok samhällelig planering kan skapa goda förutsättningar för en människovärdig tillvaro. Visa detta eller gå under i en malström av kollektivism och kommunism! Ingen halvhjärtad satsning är här längre möjlig. Gammalkonservatismen är död sånär som på några relikter, vänsterradikalismen`stadd i full upplösning. Alla trygga etiketter på rörelseriktningar är vilseledande. I denna situation är det svårt att gissla kulturdebattens sterilitet eller de »venstreorienterandes» dilemma utan att själv försöka ge åtminstone en antydan om nya utvägar värda att pröva. Det enda Lembourn säger om sin egen ståndpunkt är att folket »önskar nihilismen ersatt med begripliga och oomtvistliga värderingar, en etisk målsättning i uppfostran och politik, statsmakten decentraliserad, statskapitalismen och dess byråkrati inskränkt, organisationernas makt beskuren, egendomsrätten respekterad, ekonomin liberaliserad».

Är detta något att komma med? Vilka begripliga och oomtvistliga värderingar åsyftas? Hur skall

statsmakten och organisationernas inflytande begränsas. Vad Lembourn gör är egentligen bara att peka på den punkt där alla problemen börjar. Som så många andra tror även jag på ett generöst mått av decentralisering, på äganderätten som framstegens drivkraft och på en liberal ekonomi. Vi står, som ovan framhållits, inför det oerhörda problemet att tygla och till välsignelse leda de krafter, som friheten och den mänskliga tanken har frammanat. Dynamiken i det högindustrialiserade samhället är utomordentlig. De åtgärder Lembourn talar om närmast förstärker den. Hur skall vi kunna behärska dessa krafter? Vi måste göra de vänsterintellektuella rättvisan att just den frågan är själva utgångspunkten för hela deras patos. Erkänner vi inte detta så är misslyckandet givet. Vår uppgift måste vara att ange och pröva bättre lösningar på alla de problem, som vänstern visat sig ej kunna handskas med.

Tänkandets och vetenskapens hjälp

För min del tror jag att vi måste vända oss till tänkandet och vetenskapen för att få hjälp med den art av svårigheter som dessa själva har givit upphov till. Men det är inte längre samma slag av analytiska detaljundersökningar som i den vanliga vetenskapen utan systematiska undersökningar av relationerna mellan delen och helheten inom samhällslivet. Delen härvid

bedömd med utgångspunkt från vår bästa kunskap om den aktuella verkligheten och dess dynamik, helheten åter med hänsyn till de högs- ta tänkbara krav på människolivets värdighet. Jag föreställer mig krav på frihet och trygghet, dynamik och stabilitet, som inbördes måste balansera varandra på ett meningsfullt sätt. Detta kan låta vagt, men ofta tillåtes kortsiktiga synpunkter eller rent av egoistiska gruppintressen att hävda sig på bekostnad av långsiktiga allmänintressen. Som regel blir de senare oemot- sägliga så snart de blir tillräckligt väl genomlysta. Bra exempel är miljöpolitiken och naturvården i vid mening.

En mycket vanlig attityd, som jag fruktar att även Lembourn fallit för, är att söka genvägar till lösningar genom önske- och känslotänkande. Gärna talar man om »oomtvistliga värderingar» för- glömmande att de mest spännande och till sina konsekvenser följd- rikaste värderingarna alltid är de i särskilt hög grad omstridda. En annan fåfång förhoppning anknyter till den religiösa tron. Gud hjälper indirekt genom den styrka han ger den troende, men han säger oss exempelvis inte något om hur det skall gå till att råda bot på överbe- folkningen i världen. Det överlåter han åt oss själva att räkna ut. Fel- aktig är varje föreställning att de stora problem, som sammanhäng- er med teknikens omgestaltning av vår livsmiljö eller med den politi-

ska utvecklingen i världen, kan lösas på något annat sätt än genom grundlig eftertanke och metodiskt insamlande av relevant kunskap. Inte bara felaktig utan direkt livs- farlig för varje politisk riktning eller nation, som tillåter sig falla för den.

När man konstaterar att de väns- terintellektuella har misslyckats och att de varken vet ut eller in, trots de strömmar av ord som for- sar över deras läppar och från de- ras skrivmaskiner, så måste man först och främst inse att detta ibland beror på att de tänker fel och ibland på att de är illa under- rättade om verkligheten. För dem som önskar något mer än att i sin tur under en kort maktperiod be- visa sin egen oduglighet gäller det att visa vari feltänkandet bestod och att övertyga om hur de nyska- pande idéerna är beskaffade. Detta är ofrånkomligt vare sig det gäller ledningen inom politik eller fi- losofi, kulturliv och idédebatt. Vi har behov av en starkare och ärlig- gare intellektualitet, ej av en sva- gare och undflyende.

Många skall säga att ett sådant omdöme bottnar i övertro på tän- kandet och undervärdering av känslan och allt det irrationella i tillvaron. Min erfarenhet är att en- dast ett ofullkomligt, slarvigt och i grund och botten felaktigt tän- kande behöver råka in i sådana konflikter med djupare mänskliga värden. Svårigheten är att skilja feltänkandet från den relativa san-

ningen. Den första regeln är att viligt lära av erfarenheten. Dess viktigaste tillämpning att man ofta har fel själv. Den berättigade skepticism varmed man möter andras tankegångar måste man alltså lära att även tillämpa på sig själv. Detta är verkligen svårt och innebär i praktiken att i varje besvärlig fråga pröva många provisoriska ståndpunkter och lyssna till många argument innan man binder sig vid en bestämd åsikt. Även därefter måste man bevara en beredskap att ompröva och modifiera.

Insikten att det mänskliga vetandet framskrider längs en så oregelbunden frontlinje och med hjälp av skenbart så ofullkomliga metoder måste påverka hela vår attityd till intellektuell aktivitet och öka vår tro på tänkandets möjligheter. Metoden är i det väsentliga en variant av »trial and error» d. v. s. av tekniken att utan alltför många hämningar våga pröva den ena arbetshypotesen efter den andra. Det gör inte så mycket att man hugger i sten nio gånger av tio. Det tionde försökets resultat uppväger alla misslyckanden och har ofta dessa som sin förutsättning. Man måste *leta* efter de riktiga tankarna eller de nyskapande idéerna och finner dem ofta först sedan man lärt sig var det är lönlöst att söka.

Det vänsterintellektuella feltänkandet

Hur är då det vänsterintellektuella feltänkandet beskaffat? Allmänt kan sägas att det mot ett

känslöbetonat tankemönster, det gammalkonservativa, ställer ett annat på sitt sätt minst lika känslöbestämt. I sin mest naiva form innebär denna motsättning att en del människor vill att allt skall förbli vid det gamla vare sig det är rätt eller fel, medan andra vill ha ständiga ändringar vare sig dessa bevisligen innebär en bättre ordning eller ej. Nu råkar det vara så att industrialiseringen för hela Västerlandet inneburit ett sekel av utpräglad dynamik. En doktrinär konservatism har därigenom kommit att framstå som orimlig och de som arbetat med ständiga reformer som ögonmärke har fått ett övertag. Men genom att alternativa reformförslag sällan rättvist vägs mot varandra saknar vi garanti för att den dynamiska förändringen av samhället och dess institutioner inte skulle kunna ledas i andra och helt överlägsna banor.

Ett annat utmärkande drag i vänsterns etos är det sociala rättvisekravet. Modern produktionsteknik har skapat möjlighet att övervinna fattigdomen och skänka trygghet åt alla. Samhällsekonomin fungerar inte alltid så att detta mål realiseras. Socialpolitikens uppgift är att lägga tillrätta och skapa en garanti för att ingen skall behöva lida nöd och för att alla skall få en rättmätig del av det växande välståndet. Men även här lurar faror för överdrifter och snedbelastningar. En aktiv socialpolitik kan utformas på så många olika sätt.

En gränsdragning måste ske mellan gratisförmåner, sådan samhällsservice för vilken den enskilde bör lämna ersättning och slutligen den fria konsumtionen betingad av den egna inkomsten. Faran för vänstern är att dessa gränsdragningar råkar på glid, ja att deras meningsfullhet inte alls erkännes. Då förlorar socialpolitiken all karaktär av medveten förnuftig reformverksamhet och urartar till partipolitiska röstköp och allmän huggsexa.

Nära sammanhängande med det ovan sagda är vänsterns bristande förståelse för marknadsmekanismernas funktioner i en fri ekonomi. Exempelvis säger man om förslaget att avveckla hyresregleringen att det vore stötande med en bostadsransonering via plånboken. Man sätter sig inte in i att den nuvarande ransoneringsordningen via bostadsförmedlingarna innebär ännu mycket större sociala olägenheter. Bakom detta och en hel mängd besläktade felbedömningar återfinns tankelättja eller i bästa fall oförmåga att sätta sig in i tämligen elementära nationalekonomiska sammanhang.

Inte ens konjunkturpolitiken, där många vänstersinnade ekonomer har äran av ett i god mening radikalt nytänkande kan numera frias från en anklagelse för att ha fastnat i ett träsk av nya slags fördomar. Dogmen att full sysselsättning ej låter sig förenas med ett stabilt penningvärde har tagits till

förevändning för att på det mest slapphänta sätt försumma värden av penningvärdet. Samhällsekonomins ironi råkar foga det så att just inflationen i våra dagar är den största faran för sysselsättningen. Även här har sålunda ovilligheten att tänka sina tankar till slut fått vänstern in i en återvändsgränd.

Idéfattigdomen gör sig inte alls bra gällande inom den ekonomiska politiken och angränsande fält. Men det är där bristande logik, tankelettja och ovillighet att lära av erfarenheten märks särskilt tydligt. Kulturella och konstnärliga aktiviteter i vidare mening komprometteras ohjälpligt av en allians med ett så anspråksfullt och lättsinnigt tänkande. Samtidskänslan, den medvetenhet vi arbetar oss fram till, har en mångfald facetter och kan ej skapas eller ens återskapas i en enskild hjärna. Den är i sig ett kollektiv. Så mycket viktigare då att den är sammanhängande och hållbar i alla sina delar. En sjuk logik leder så småningom till en sjuk konst och en förmörkad litteratur.

Antiintellektualism

Gammalkonservatismen och vänsterradikalismen är båda i grund och botten antiintellektuella läror. Den förra slog vakt om en bestående ordning och dess privilegier. Den senare slår i teorin vakt om kollektivet och myter om en ekonomisk, social och kulturell likriktning, som i praktiken blir lik-

tydiga med ett outhärdligt förtryck av de avvikande. Mot allt detta välorganiserade oförnuft kan jag ej inse att vi har annat att ställa än tron på förnuftet och en fast föresats att även i handling tillämpa dess påkostade etik. En sådan beslutsamhet omsatt i praktiken har oerhörda konsekvenser.

Åter skall man fråga, vad har då detta med kulturen och det konstnärliga skapandet att göra. Med »tro» på förnuftet menar jag *tilltro*. Häri ligger inlagt föreställningen att till vårt förfogande står möjligheten att välja en väg, den enda, som leder till en framtid som inte bara är draglig utan till och med ljus. Vilken mänsklig aktivitet kan stå kallsinnig inför valet mellan en pessimistisk åskådning och en tro på rika outnyttjade möjligheter? Utan tro på mänsklighetens framtid måste mycket snart både konst-

nären, vetenskapsmannen och industrimannen uppleva sin aktivitet som bortkastad möda. Med en sådan tro kan de yttersta ansträngningar te sig som spännande och meningsfull pliktuppfyllelse, som gör livet värt att leva trots lidandets och dödens ofrånkomlighet. Jag kan tänka mig en konst i det tålmodiga sökandets, kärlekens och fördragsamhetens tecken. Tålmodigt exploaterande alla nyvinningar och idéer i stället för rastlöst hetsande efter tvivelaktig originalitet. Kärleksfullt närmande sig den värld och den verklighet som är människornas lott i stället för flykt in i absurdismens mardrömmar. Fördragsamt accepterande sida vid sida olika konstnärliga uttrycksformer och stilriktningar, hederligt grundade i konstnärernas personlighet i stället för avantgardets förtryck.

Om renlevnad

I våra dagar har man för länge sedan upphört att vänta någon motsvarighet mellan en extatisk proletär renlevnadsförkunnelse och förkunnarens levnadssätt. Vem vet, hur många anatema över guld-krogarnas publik och guld-krogarnas vanor, som kommit till medan ännu guld-krogarnas njutningsmedel och glädjeämnen kommo tankarna och orden att flöda lättare? Vem förvånar sig längre, när den 'rättrogne' kommunisten påkallar det förhatliga tjuvsamhällets polis till skydd för sin högst privata äganderätt?

Svensk Tidskrift 1926